

Η γλωσσική διατήρηση σε οικογένειες αλβανικής καταγωγής των Τρικών

Μαρία Λίτσα

Περίληψη

Αντικείμενο της παρούσας εργασίας είναι η μελέτη του φαινομένου της γλωσσικής διατήρησης σε οικογένειες αλβανικής καταγωγής. Στόχος είναι να διαφανεί, μέσα από ποιοτική έρευνα, εάν το γλωσσικό προφίλ των οικογενειών, η οικογενειακή γλωσσική πολιτική που ακολουθούν οι Αλβανοί γονείς και τα παιδιά τους και η στάση που εκατέρωθεν έχουν απέναντι στην ελληνική και την αλβανική γλώσσα οδηγούν σε τάσεις γλωσσικής διατήρησης ή μετατόπισης.

Λέξεις-κλειδιά

διγλωσσία, γλωσσική διατήρηση/μετατόπιση, οικογενειακή γλωσσική πολιτική

Abstract

The aim of this paper is the study of language maintenance in Albanian families in Greece. The goal was to indicate, through qualitative research if the linguistic profile of the families, the family language policy that parents and children follow and their attitude towards the Greek and the Albanian language respectively lead to language maintenance or linguistic shift.

Keywords

bilingualism, language maintenance/shift, family language policy

Επιστημονική αξία έρευνας

Υπάρχουν πολλές μελέτες που έχουν γίνει σε ελληνικό επίπεδο για θέματα που αφορούν τη διαπολιτισμική εκπαίδευση¹, τη στάση των εκπαιδευτικών απέναντι στη διαπολιτισμική εκπαίδευση², τις σχέσεις μεταξύ εκπαιδευτικών και αλλοδαπών μαθητών³. Ακόμη έχουν γίνει έρευνες που αφορούν το φαινόμενο της διγλωσσίας και την επαφή των γλωσσών στο ελληνικό

¹ Δαμανάκης (1997), Γκότοβος (2002), Γκόβαρης (2001)

² Μάρκου (1996), Κασίμη (2005)

³ Παπαστυλιανού (2005)

σχολείο⁴. Επιπλέον σχετικά πρόσφατα έχουν γίνει έρευνες που αφορούν αλλοδαπούς γονείς, τις στάσεις τους απέναντι στη διγλωσσία των παιδιών τους και την εμπλοκή τους στην προώθηση της γλωσσικής διατήρησης. Τέτοιες εργασίες είναι των Χατζηδάκη (2005), Χατζηδάκη και Κυριαζή (2004) και Χατζηδάκη (2006, 2007α) που εξετάζουν πλευρές της δίγλωσσης κοινωνικοποίησης των παιδιών και την εμπλοκή των γονέων σε αυτή τη διαδικασία. Τέλος, με το θέμα έχει ασχοληθεί η Μαλιγκούδη (2010), διερευνώντας στρατηγικές και πρακτικές που αναπτύσσουν οι Αλβανοί γονείς με έμφαση στα τμήματα διδασκαλίας της μητρικής γλώσσας.

Η παρούσα έρευνα επιχειρεί να προσεγγίσει: α. το θέμα της γλωσσικής ικανότητας στην ελληνική και αλβανική γλώσσα των Αλβανών γονέων και των παιδιών τους, β. τα γλωσσικά πεδία χρήσης τόσο των γονέων όσο και των παιδιών αλβανικής καταγωγής, γ. τις πρακτικές γλωσσικής κοινωνικοποίησης που εφαρμόζουν οι Αλβανοί γονείς και τα παιδιά τους, δ. τη στάση των Αλβανών γονέων και των παιδιών απέναντι στην αλβανική και την ελληνική γλώσσα αλλά και τη διγλωσσία. Στόχος είναι να διαφανεί η τάση γλωσσικής διατήρησης ή μη των οικογενειών αυτών.

Ισόρροπη και ανισόβαρη διγλωσσία

Για να καταλάβουμε την κατάσταση των δίγλωσσων, ο Grosjean (2002, 14) προτείνει τη συμπληρωματική αρχή (complementary principle). Σύμφωνα με αυτή: «Οι δίγλωσσοι/ες συνήθως κατακτούν και χρησιμοποιούν τις γλώσσες τους για διαφορετικούς σκοπούς, σε διαφορετικούς τομείς της ζωής, με διαφορετικούς ανθρώπους. Διαφορετικές πτυχές της ζωής συνήθως απαιτούν διαφορετικές γλώσσες». Εάν οι δύο γλώσσες μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν σε όλες τις επικοινωνιακές περιστάσεις των δίγλωσσων ομιλητών/τριών, τότε αυτοί/τές θα γυρνούσαν στη μονογλωσσία (Grosjean, 2002, 15). Το επίπεδο επάρκειας στις γλωσσικές δεξιότητες κάθε γλώσσας εξαρτάται από τις ανάγκες των ομιλητών/τριών.

Έτσι, είναι σπάνιο να αναπτυχθούν στον ίδιο βαθμό και οι δύο γλώσσες, να έχουμε δηλαδή ισόρροπα δίγλωσσους/ες ομιλητές/τριες (balanced bilinguals) (Grosjean, 2002, 17). Συνήθως τα δίγλωσσα άτομα χαρακτηρίζονται από ανισοβαρή διγλωσσία (dominant bilingualism), δηλαδή η μία γλώσσα είναι ισχυρότερη από την άλλη ως προς τη συχνότητα χρήσης ή την επάρκεια

⁴ Τσοκαλίδου (2008α), Τσοκαλίδου (2008β), Γκαϊνταρτζή (2012)

(Χατζηδάκη, 2007β, 145). Αυτό σημαίνει ότι για να μελετήσουμε τη διγλωσσία δεν μπορούμε να συγκρίνουμε το επίπεδο της ικανότητας σε μια γλώσσα ανάμεσα σε ένα δίγλωσσο και ένα μονόγλωσσο άτομο. Τα δίγλωσσα άτομα δεν είναι «δύο μονόγλωσσα σε ένα» (Grosjean, 2002, 18).

Πεδίο χρήσης-Γλωσσικό πεδίο

Ο Fishman εισάγει την έννοια του πεδίου και τη συνδέει άμεσα με τις γλωσσικές επιλογές. Το πεδίο είναι ένα κοινωνικοπολιτισμικό κατασκεύασμα που προκύπτει από θέματα επικοινωνίας, σχέσεων ανάμεσα σε συνομιλητές/τριες και σφαίρες δραστηριότητας (Fishman, 1965α, 72-74). Τα πεδία χρήσης της γλώσσας αναφέρονται σε σημαντικούς θεσμούς όπως η οικογένεια, οι φίλοι, η εργασία, η εκπαίδευση, η θρησκεία, η κυβέρνηση. Όσο υπάρχουν πεδία ή χώροι χρήσης μιας ορισμένης γλώσσας, οι γλωσσικές επιλογές στην αντίστοιχη γλώσσα διατηρούνται. Η κατάργηση κάποιου τομέα οδηγεί σε συρρίκνωση τη διγλωσσία των ομιλητών/τριών (Σκούρτου, 2002, 2).

Τα πεδία χρήσης της γλώσσας προσπαθούν να συνενώσουν τους τομείς αλληλεπίδρασης και τους/τις συνομιλητές/τριες με κοινωνικές καταστάσεις. Στην έννοια του πεδίου του Fishman περιλαμβάνονται οι σχέσεις αλλά και οι ρόλοι που έχουν μεταξύ τους τα άτομα στο συγκεκριμένο χώρο-πεδίο (Fishman, 1965α, 75-76). Τα πεδία χρήσης της γλώσσας μας βοηθούν να καταλάβουμε ότι η γλωσσική επιλογή και το θέμα, όσο κατάλληλα κι αν είναι για να αναλύσουμε την ατομική διγλωσσική συμπεριφορά σε επίπεδο διαπροσωπικής αλληλεπίδρασης, δεν επαρκούν, μιας και σχετίζονται ταυτόχρονα με άλλες κοινωνικές σταθερές. Το πεδίο χρήσης της γλώσσας μας δίνει αυτό το εύρος ανάλυσης (Fishman, 1965β, 231), αφού η έννοια του πεδίου της γλωσσικής επιλογής αντιπροσωπεύει μια προσπάθεια να παρέχει κοινωνικοπολιτισμική οργάνωση και πλαίσιο στη θεώρηση των γλωσσικών επιλογών σε πολυπολιτισμικό περιβάλλον (Fishman, 1965α, 82).

Εναλλαγή κώδικα

Διατυπώθηκε ότι οι δίγλωσσοι παρουσιάζουν μεγαλύτερη επικοινωνιακή ευαισθησία. Με άλλα λόγια οι δίγλωσσοι αντιλαμβάνονται ποια γλώσσα χρησιμοποιούν και σε ποια περίσταση, και στη βιβλιογραφία υποστηρίζεται ότι αυτό ενδέχεται να αυξήσει την ευαισθησία του δίγλωσσου ατόμου αναφορικά με τον κοινωνικό χαρακτήρα και τις επικοινωνιακές λειτουργίες της γλώσσας (Baker, 2001, 226). Αυτό σχετίζεται άμεσα με ένα άλλο χαρακτηριστικό

γνώρισμα των δίγλωσσων ατόμων που είναι η εναλλαγή κώδικα. Η εναλλαγή κωδίκων είναι μια ισχυρή επικοινωνιακή πρακτική που καταλαμβάνει κεντρική θέση στην ανάλυση του δίγλωσσου λόγου (Τσοκαλίδου, 2008γ, 245).

Γλωσσική κοινωνικοποίηση στην οικογένεια, οικογενειακή γλωσσική πολιτική

Στην οικογένεια δημιουργούνται πρωτογενείς δεσμοί όπως η συγγένεια, η γλώσσα, η θρησκεία, τα ήθη, τα έθιμα που επηρεάζουν τις αποφάσεις και επιλογές των ατόμων (Δαμανάκης, 2007, 118). Σύμφωνα με την De Houwer, οι γονείς λειτουργούν ως πρωταρχικοί παράγοντες κοινωνικοποιητικής διαδικασίας μέσα από τη σχέση που αναπτύσσουν με τα παιδιά τους και τη μεταξύ τους επικοινωνία. Η γλώσσα, επομένως, του σπιτιού παρέχει το εργαλείο της επαρκούς επικοινωνίας ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας (2007, 1).

Η οικογενειακή γλωσσική πολιτική, όπως και όλες οι γλωσσικές πολιτικές γενικά, συμπεριλαμβάνει πρακτικές, διαχείριση αυτών των πρακτικών και ιδεολογία. Επηρεάζεται όμως και από συναισθηματικά ζητήματα και ψυχολογικές διαστάσεις που αφορούν τη διαχείριση της μειονοτικής γλώσσας στο πλαίσιο της οικογένειας (Tannenbaum, 2012, 57).

Η γλωσσική επιλογή της κάθε οικογένειας επηρεάζεται από αυτό που η οικογένεια πιστεύει ότι θα δυναμώσει την κοινωνική υπόσταση της οικογένειας και θα εξυπηρετήσει τους σκοπούς των μελών της. Η οικογένεια δηλαδή διαμορφώνει μια γλωσσική κουλτούρα. Με τον όρο γλωσσική κουλτούρα εννοούμε το σύνολο των ιδεών, αξιών, πεποιθήσεων, συμπεριφορών, και όλο το πολιτισμικό φορτίο που φέρουν οι ομιλητές/τριες (Curd-Christiansen, 2009, 353).

Σύμφωνα με τον Spolsky, η οικογενειακή γλωσσική πολιτική περιλαμβάνει τρία στοιχεία: α. τις γλωσσικές πεποιθήσεις, β. τις γλωσσικές πρακτικές και γ. τη γλωσσική διαχείριση. Οι γλωσσικές πεποιθήσεις αναφέρονται σε ιδεολογίες πίσω από τη γλωσσική πολιτική. Οι γλωσσικές πρακτικές αναφέρονται στην οικολογία της γλώσσας και δίνουν έμφαση στην πραγματική γλωσσική χρήση σε διαφορετικά περιβάλλοντα και για διαφορετικούς λόγους. Τέλος, η γλωσσική διαχείριση αναφέρεται σε συγκεκριμένες δράσεις που αναλαμβάνονται και επιδρούν στις γλωσσικές πρακτικές (Spolsky, 2004, 5).

Μεθοδολογία της έρευνας

Ερευνητικά ερωτήματα

Με δεδομένο τον σκοπό της έρευνας, διατυπώθηκαν τα ακόλουθα ερευνητικά ερωτήματα και οι ακόλουθες κατηγορίες πρωτογενούς υλικού:

Πρώτη κατηγορία: Γλωσσικά πεδία

- Γλώσσες που γνωρίζουν οι Αλβανοί γονείς και τα παιδιά τους
- Επίπεδο γνώσης σε κάθε γλώσσα στις τέσσερις δεξιότητες (ανάγνωση, γραφή, ομιλία, ακρόαση)
- Πεδία χρήσης της γλώσσας ανάλογα με το πρόσωπο (με άλλα λόγια, ποια γλώσσα επιλέγεται πού και με ποιον)
- Η παρουσία εναλλαγής κώδικα στη γλώσσα τους

Δεύτερη κατηγορία: Οικογενειακή γλωσσική πολιτική

- Αν είναι επιθυμητή η αποκλειστική χρήση της αλβανικής γλώσσας
- Οι επισκέψεις στη χώρα καταγωγής
- Η ύπαρξη κοινωνικών δικτύων
- Η ύπαρξη και χρήση διδακτικού υλικού, τηλεπικοινωνιών και διαδικτύου
- Τα τμήματα διδασκαλίας της μητρικής γλώσσας

Τρίτη κατηγορία: Στάση απέναντι στην ελληνική, την αλβανική και τη διγλωσσία

- Τι αντιπροσωπεύει η κάθε γλώσσα
- Πόσο σημαντική είναι η εκμάθησή της και γιατί
- Η σημασία εκμάθησης αλλά και διατήρησης της αλβανικής
- Τα συναισθήματα που γεννά η χρήση της ελληνικής και της αλβανικής

Αξίζει να σημειωθεί ότι αν και οι κατηγορίες και τα ερωτήματα ήταν περίπου τα παραπάνω, για τις συνεντεύξεις χρησιμοποιήθηκαν δύο ερωτηματολόγια, ένα προσαρμοσμένο στους γονείς και ένα προσαρμοσμένο στα παιδιά.

Πληθυσμός και δείγμα της έρευνας

Ο πληθυσμός του Νομού Τρικάλων με βάση την απογραφή του 2001 από την Ε.Σ.Υ.Ε., είναι 139.548, ενώ σύμφωνα με την απογραφή του 2011 είναι 131.085.

Τα στατιστικά στοιχεία για τους/τις μετανάστες/τριες στην πόλη των Τρικάλων σύμφωνα με την απογραφή του 2001 δείχνουν ότι οι μετανάστες/τριες αποτελούν σημαντικό κομμάτι του πληθυσμού, αν και συγκριτικά με άλλες πόλεις της Ελλάδας είναι λιγότεροι/ες. Το σημαντικότερο ποσοστό μεταναστών/τριών που κατοικεί στα Τρίκαλα προέρχεται από την Αλβανία, περίπου 3000 άτομα (ποσοστό 55,6%)⁵. Ο αριθμός Αλβανών/ίδων μαθητών/τριών στα δημόσια σχολεία δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης Τρικάλων δεν είναι διαθέσιμος από την περιφερειακή διεύθυνση πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης Θεσσαλίας, ωστόσο βάσει του ποσοστού του αλβανικού πληθυσμού που είναι εγκατεστημένος στην περιοχή, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι υπάρχει ένα αξιόλογο ποσοστό Αλβανών/ίδων μαθητών/τριών στα σχολεία του νομού.

Όσον αφορά το δείγμα της έρευνας, αυτό επιλέχτηκε με τυχαία δειγματοληψία και με βάση τα ακόλουθα κριτήρια:

1. το γεωγραφικό κριτήριο: Τα υποκείμενα ήταν κυρίως από την αστική περιοχή των Τρικάλων και λιγότερο από αγροτικές περιοχές. Αυτό κυρίως γίνεται με στόχο να μελετηθεί η γλωσσική συμπεριφορά των ατόμων εκεί όπου υπάρχουν συγκεντρωμένοι πολλοί/ές Αλβανοί/ίδες.
2. το θεσμικό κριτήριο: Όσον αφορά τα παιδιά που έλαβαν μέρος στην έρευνα, θεωρήθηκε ότι θα ήταν καταλληλότερο να επιλεχτούν οικογένειες όπου τουλάχιστον ένα από τα παιδιά φοιτά στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (γυμνάσιο ή λύκειο). Η επιλογή αυτή έγινε γιατί θεωρήθηκε ότι τα ερωτήματα των συνεντεύξεων θα μπορούσαν να απευθύνονται σε παιδιά ηλικίας άνω των 12 ετών που θα είναι σε θέση να εκφραστούν και να προβληματιστούν αλλά και να δώσουν μια πιο ξεκάθαρη εικόνα για γλωσσικά ζητήματα.
3. το κριτήριο του χρόνου παραμονής στην Ελλάδα: Θα ήταν άσκοπο να συμπεριλάβουμε στο δείγμα οικογένειες που είναι εγκατεστημένες στην Ελλάδα μόλις λίγους μήνες. Θεωρήσαμε ότι μια παραμονή από 7 χρόνια και πάνω θα μας δώσει τη δυνατότητα όσον αφορά τους γονείς να διακρίνουμε κατασταλαγμένες στάσεις απέναντι στις γλώσσες και την επιθυμία γλωσσικής διατήρησης και όσον αφορά τα παιδιά, αυτό το χρονικό πλαίσιο εξασφαλίζει ότι τα περισσότερα παιδιά είτε γεννήθηκαν στην Ελλάδα είτε ήρθαν από την Αλβανία στα πρώτα χρόνια της σχολικής

⁵ Μέχρι τη στιγμή που γράφτηκε η παρούσα εργασία δεν υπήρχαν διαθέσιμα στοιχεία από την πιο πρόσφατη απογραφή του 2011 τα οποία θα μπορούσαν να παρουσιαστούν.

τους ζωής ή λίγο πριν την έναρξή της. Θεωρήθηκε ότι ο παράγοντας της έναρξης της σχολικής ζωής εδώ πρέπει να ληφθεί υπόψη σε σχέση με την τάση γλωσσικής διατήρησης ή μετατόπισης.

4. το κριτήριο της προθυμίας: Το δείγμα διαμορφώθηκε με βάση και την επιθυμία των μελών της οικογένειας να συμμετέχουν στη διαδικασία. Χαρακτηριστικά, θα αναφέρουμε ότι σε ορισμένες οικογένειες από τις συνολικά δέκα οι οποίες συμμετείχαν στην έρευνα, οι πατέρες για προσωπικούς λόγους δεν επιθυμούσαν να συμμετέχουν στην έρευνα σε αντίθεση με τις μητέρες και τα παιδιά που ήταν πρόθυμα να εκθέσουν τις απόψεις τους.

Έτσι, το δείγμα των συνεντεύξεων που πραγματοποιήθηκαν παρουσιάζει τα ακόλουθα χαρακτηριστικά:

A. Οι γονείς

Οι γονείς που συμμετείχαν στις συνεντεύξεις ήταν δεκατέσσερις (14). Από αυτούς τέσσερις ήταν άνδρες και δέκα ήταν γυναίκες, όλοι γεννημένοι στην Αλβανία. Ο μέσος όρος ηλικίας των γονέων που συμμετείχαν στην έρευνα είναι τα 46,7 έτη. Οι μισοί γονείς είναι απόφοιτοι γυμνασίου και οι άλλοι μισοί είναι απόφοιτοι λυκείου. Ο μέσος όρος ετών παραμονής στην Ελλάδα για τους συγκεκριμένους γονείς είναι τα 17,8 χρόνια. Ο μικρότερος χρόνος παραμονής είναι τα 7 χρόνια και ο μεγαλύτερος τα 22 έτη. Το 90% των γονέων έχουν δύο παιδιά. Οι άνδρες γονείς ασχολούνται κυρίως με την οικοδομή και τις κατασκευές, ενώ από τις γυναίκες γονείς οι περισσότερες εργάζονται ως οικιακοί βοηθοί, καθαρίστριες ή ιδιωτικοί υπάλληλοι και μόλις δύο από τις δέκα γυναίκες δεν εργάζονται καθόλου.

B. Τα παιδιά

Τα παιδιά που συμμετείχαν στις συνεντεύξεις ήταν δώδεκα και όλα αλβανικής καταγωγής. Από αυτά 8 είναι κορίτσια και 4 είναι αγόρια. Ο μέσος όρος ηλικίας των παιδιών που συμμετείχαν στην έρευνα είναι 15,9 έτη και όλα είναι μαθητές δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, Γυμνασίου και Λυκείου. Πιο συγκεκριμένα, 5 είναι μαθητές Γυμνασίου και 7 είναι μαθητές Λυκείου. Από αυτούς, 6 γεννήθηκαν στην Αλβανία ενώ 6 γεννήθηκαν στην Ελλάδα. Από τους μαθητές που γεννήθηκαν στην Αλβανία, όλοι ήρθαν στην Ελλάδα στα πρώτα τους παιδικά χρόνια. Δύο από τους μαθητές ξεκίνησαν το νηπιαγωγείο στην Ελλάδα, τρεις από τους μαθητές ήρθαν στην Ελλάδα όταν ξεκίνησαν το

δημοτικό και μόνο ένας μαθητής ήρθε στην Ελλάδα, όταν ήταν 9 χρόνων και φοίτησε στην τρίτη δημοτικού. Όπως φαίνεται από τα παραπάνω, οι μαθητές που έδωσαν συνέντευξη πληρούν τη θεσμική προϋπόθεση που είχαμε θέσει αλλά και το κριτήριο των ετών παραμονής στην Ελλάδα.

Τόπος και χρόνος συλλογής του υλικού

Ο τόπος διεξαγωγής των συνεντεύξεων με τους γονείς και τα παιδιά ήταν τα Τρίκαλα και πιο συγκεκριμένα η αστική περιοχή των Τρικάλων. Θεωρήθηκε προτιμότερο να διεξάγονται οι συνεντεύξεις στο σπίτι των οικογενειών, για να αισθάνονται οικεία. Αξίζει να σημειωθεί επίσης ότι στο σύνολο των συνεντεύξεων ήταν παρόν ένα άτομο αλβανικής καταγωγής που αποτελούσε το συνδετικό κρίκο ανάμεσα στην ερευνήτρια και τις οικογένειες του δείγματος και μάλιστα σε ορισμένες από τις συνεντεύξεις των γονέων λειτούργησε και ως μεταφραστής σε περίπτωση που κάποιος από τους γονείς δεν καταλάβαινε κάποια από τις ερωτήσεις. Τέλος, σημειώνεται ότι η έρευνα πραγματοποιήθηκε από τον Ιούνιο μέχρι τον Αύγουστο του 2013.

Ποιοτική έρευνα

Ως βασικά πλεονεκτήματα της ποιοτικής έρευνας αναγνωρίζονται η ανάδειξη σχέσεων αιτίας και αιτιατού, ο εντοπισμός δυναμικών παραμέτρων και η διερεύνηση νοηματικού περιεχομένου των κοινωνικών πράξεων των προσώπων (Λάζος, 1998, 95–96). Η ποιοτική έρευνα ασχολείται με την κατανόηση των κοινωνικών φαινομένων και τον τρόπο εμφάνισης και παραγωγής τους δίνοντας κυρίως βαρύτητα στο νόημα που προσδίδουν οι κοινωνικά δρώντες τόσο στη δική τους συμπεριφορά όσο και τη συμπεριφορά των άλλων (Ιωσηφίδης, 2003, 33).

Συνέντευξη

Στην παρούσα εργασία, οι συνεντεύξεις ήταν ημι-δομημένες (semi-structured), περιλάμβαναν δηλαδή ανοιχτές ερωτήσεις (open-ended questions) που άφηναν τον ερωτώμενο να απαντήσει ελεύθερα χωρίς περιορισμούς, αλλά παράλληλα η εργασία βασίστηκε σε προκαθορισμένους άξονες που επέτρεπαν στην ερευνήτρια να εξάγει δεδομένα από τα υποκείμενα (Λάζος, 294–295).

Ανάλυση περιεχομένου

Ειδικότερα, η πορεία που ακολουθήθηκε ήταν η ακόλουθη: κατ' αρχάς, αφού αποδελτιώθηκαν οι αναφορές από τα κείμενα των συνεντεύξεων που είναι σχετικά με την έρευνα, συγκροτήθηκε το επαγωγικό σύστημα κατηγοριών. Το σύστημα κατηγοριών που συγκροτήθηκε επιδιώκει να καλύψει τους σκοπούς της έρευνας και τα ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν νωρίτερα. Επίσης, προσπαθεί να καλύψει όλες τις αναφορές του κειμένου και του περικειμένου των συνεντεύξεων, με κάθε αναφορά να εντάσσεται σε μία κατηγορία ή υποκατηγορία, χωρίς όμως αυτό να δυσχεραίνει την ανάλυση του υπό έρευνα περιεχομένου. Οι κατηγορίες με ονομασία γλωσσικά πεδία, οικογενειακή γλωσσική πολιτική και στάσεις απέναντι στην ελληνική, την αλβανική και τη διγλωσσία διαιρούνται σε υποκατηγορίες, προκειμένου οι αναφορές που εντάσσονται στις υποκατηγορίες να βοηθούν στην αποσαφήνιση και συγκεκριμενοποίηση της γενικής κατηγορίας, ώστε αυτή να είναι πλέον σαφής και πλήρης. Η επεξεργασία των κατηγοριών και των υποκατηγοριών έγινε α. με την τεχνική της δόμησης περιεχομένου, σύμφωνα με την οποία το υλικό περιγράφεται με τη μέθοδο της παράφρασης κατά κατηγορία και υποκατηγορία και β. με την τεχνική της πρότυπης δόμησης, κατά την οποία τεκμηριώνονται οι παραφράσεις βάσει των χαρακτηριστικότερων αναφορών που χαρακτηρίζονται πρότυπα παραδείγματα ανάλογα με τη διατύπωση, το θεωρητικό ενδιαφέρον και τη μεγάλη συχνότητα (Μπονίδης, 2004, 128–134).

Παρουσίαση και συζήτηση αποτελεσμάτων συνεντεύξεων

Συμπεράσματα από συνεντεύξεις παιδιών

Από τα αποτελέσματα της εμπειρικής έρευνας μπορούμε να οδηγηθούμε στα ακόλουθα συμπεράσματα όσον αφορά τους/τις μαθητές/τριες:

- 1) Όσον αφορά τη γλωσσική ικανότητα των μαθητών/τριών στις δύο γλώσσες, καταλήγουμε ότι οι μαθητές/τριες έχουν αναπτύξει σφαιρικά τις δεξιότητές τους γύρω από την ικανότητα χρήσης της ελληνικής γλώσσας.

E: Πόσο καλά μιλάς τα ελληνικά;

M10: Μια χαρά, εδώ γεννήθηκα και πήγα σχολείο.

E: Διαβάζεις, γράφεις, καταλαβαίνεις;

M10: Ναι, και πολύ καλά. Στη γλώσσα ήμουν πολύ καλός και στην ορθογραφία.

Με δεδομένο ότι οι εν λόγω μαθητές/τριες είτε γεννήθηκαν στην Ελλάδα, είτε ήρθαν εδώ στα πρώτα χρόνια της ζωής τους και ότι όλοι/ες πήγαν σχολείο εδώ, η ικανότητα στην ελληνική γλώσσα θεωρείται φυσικό επακόλουθο. Από την άλλη, η αλβανική γλώσσα παρουσιάζει ανάπτυξη διαφορετικών επιπέδων με τον προφορικό λόγο, είτε ως παραγωγή είτε ως πρόσληψη/κατανόηση, να παρουσιάζεται σαφώς πιο βελτιωμένος από τον γραπτό λόγο που φαίνεται να μην έχει αναπτυχθεί ιδιαίτερα από τους/τις μαθητές/τριες, οι οποίοι/ες δεν γράφουν αλλά και δεν διαβάζουν σε ικανοποιητικό βαθμό.

E: Πόσο καλά μιλάς τα αλβανικά;

M9: Εντάξει, καλά.

E: Συνεννοείσαι;

M9: Ναι.

E: Πόσο εύκολα διαβάζεις την αλβανική;

M4: Διαβάζω, όχι τόσο εύκολα, αλλά τώρα έχω αρχίσει να τα καταφέρνω περισσότερο από παλιότερα γιατί έμαθα τα αγγλικά και αυτό με βοήθησε.

E: Γράφεις στα αλβανικά καθόλου;

M9: Όχι, καθόλου.

Οπωσδήποτε η προφορική επικοινωνία διατηρεί και ενισχύει την ικανότητα των μαθητών/τριών στην αλβανική γλώσσα, ωστόσο η υποχώρηση της επαφής με τη γραπτή μορφή αποτελεί παράγοντα που ενισχύει την αφαιρετική διγλωσσία των παιδιών αυτών.

- 2) Όσον αφορά τα πεδία χρήσης της γλώσσας των μαθητών/τριών της έρευνας, φαίνεται να υπάρχει μια ροπή προς τη χρήση της ελληνικής γλώσσας στα περισσότερα πεδία χρήσης των γλωσσών. Το γλωσσικό πεδίο όπου η αλβανική φαίνεται να εξακολουθεί να έχει ισχυρή θέση είναι αυτό του σπιτιού, ενώ τα πρόσωπα με τα οποία κυρίως επιλέγεται η αλβανική γλώσσα είναι οι γονείς και οι συγγενείς.

E: Στους γονείς σου μέσα στο σπίτι, σε ποια γλώσσα απευθύνεσαι;

M8: Στα αλβανικά αλλά μερικές φορές και στα ελληνικά, αλλά περισσότερο στα αλβανικά.

Κάτι όμως που δεν ισχύει ανάμεσα στα αδέρφια, που ανεξάρτητα από το πεδίο εντός ή εκτός σπιτιού, επιλέγουν την ελληνική γλώσσα.

E: Τι γλώσσα χρησιμοποιείς με τα αδέρφια σου μέσα στο σπίτι;

M3: Συνήθως ελληνικά

E: Τι γλώσσα χρησιμοποιείς με τα αδέρφια σου έξω από το σπίτι;

M3: Πάλι.

Επιπλέον, οι συνομήλικοι/ες αλβανικής καταγωγής δε φαίνεται να ευνοούν τη χρήση της γλώσσας της χώρας καταγωγής, αφού προτιμούν την ελληνική στις μεταξύ τους συνομιλίες. Τα γλωσσικά πεδία που τοποθετούνται εκτός σπιτιού και οικογενειακού περιβάλλοντος, όπως το σχολείο, οι χώροι διασκέδασης, τα μέσα τεχνολογίας, παρουσιάζουν τη φανερό τάση των παιδιών για τη χρήση της κυρίαρχης γλώσσας.

E: Και με τους φίλους σου ποιες γλώσσες μιλάς;

M7: Ελληνικά.

E: Ακόμα κι αν οι φίλοι σου είναι από Αλβανία μιλάτε ελληνικά;

M7: Ναι.

Ωστόσο, δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι αυτό είναι καθολικό, αφού αν και σε μικρότερο βαθμό επικρατεί η παράλληλη χρήση των δύο γλωσσών.

E: Με τους φίλους σου τι γλώσσα χρησιμοποιείς;

M12: Με αυτούς που είναι από Αλβανία, αλβανικά, με τους άλλους που δεν είναι, ελληνικά.

Το γεγονός ότι οι μαθητές/τριες προτιμούν την ελληνική γλώσσα επειδή την έχουν συνδυάσει με τον τρόπο όπου μεγάλωσαν και πήγαν σχολείο δείχνει τη σαφή τάση που έχουν προς την κυρίαρχη γλώσσα.

- 3) Σε ό,τι αφορά την εναλλαγή κώδικα, αυτή φαίνεται να παρουσιάζεται καθολικά στους/στις μαθητές/τριες της έρευνας κυρίως κατά τη χρήση της αλβανικής γλώσσας με την οποία δεν μπορούν να εκφράσουν πλήρως όλα τα νοήματα που θα ήθελαν, καταφεύγοντας στην ελληνική, την οποία

θεωρούν τον κώδικα με τον οποίο μπορούν ολοκληρωμένα να εκφράσουν τον εαυτό τους.

Ε: Υπάρχουν περιπτώσεις που εκεί που θα μιλήσεις ελληνικά, θα μιλήσεις και αλβανικά και το ανάποδο;

M11: Ναι, ναι, ναι, συνέχεια. Ειδικά όταν μιλάω αλβανικά στις δέκα λέξεις, τις τέσσερις θα τις πω ελληνικά.

4) Η γλωσσική οικογενειακή πολιτική για την οποία μίλησαν οι μαθητές/τριες μας οδηγεί στα ακόλουθα συμπεράσματα:

Υπάρχουν κάποιες πρακτικές που λειτουργούν ευεργετικά ως προς τη διατήρηση χρήσης της μειονοτικής γλώσσας. Οι μαθητές/τριες δεν έχουν νιώσει πίεση από τους γονείς τους ως προς το ποια γλώσσα να χρησιμοποιήσουν.

Ε: Οι γονείς σου λένε να χρησιμοποιείς αποκλειστικά μόνο τα αλβανικά;

M1: Όχι, και την ελληνική και την αλβανική.

Ε: Σου λένε και τις δύο να τις χρησιμοποιείς;

M1: Ναι.

Η ελευθερία επιλογής του κώδικα που επιθυμούν την εκάστοτε στιγμή έχει πολύ καλύτερα αποτελέσματα από την πίεση και την επιβολή της αποκλειστικής χρήσης της μιας γλώσσας, όχι μόνο γιατί καλύπτει καλύτερα τις επικοινωνιακές ανάγκες του δίγλωσσου ατόμου αλλά και γιατί ανταποκρίνεται καλύτερα στην ταυτότητα που έχει αναπτύξει ο/η κάθε δίγλωσσος/η μαθητής/τρια, η οποία δεν είναι άθροισμα δύο ξεχωριστών στοιχείων αλλά ένα μείγμα που περιέχει στον βαθμό που αυτός/ή θέλει και επιθυμεί τα στοιχεία της κάθε γλώσσας, όπως τα αντιλαμβάνεται ο/η ίδιος/α. Ωστόσο, στους/στις μαθητές/τριες έχει μεταδοθεί η σημασία του να συνεχίσουν να μιλάνε την αλβανική γλώσσα και αυτό, όπως θα δούμε παρακάτω, συνδυάζεται με τη σημασία που και τα ίδια τα παιδιά δίνουν στο θέμα της γλωσσικής διατήρησης.

M11: Όχι, απλά μου λέγανε να μην ντρέπεσαι για αυτό που είσαι και για τη μητρική σου γλώσσα.

Επιπλέον, οι τακτικές επισκέψεις στην Αλβανία αποτελούν έναν ακόμα ευεργετικό παράγοντα από την άποψη ότι ευνοούν τη χρήση της αλβανικής γλώσσας και μάλιστα στο αυθεντικό περιβάλλον χρήσης της γλώσσας. Άλλες θετικές πρακτικές είναι η παρακολούθηση τηλεοπτικών καναλιών από την Αλβανία που κατά πλειοψηφία οι μαθητές/τριες παρακολουθούν, εκθέτοντας έτσι τον εαυτό τους σε αυθεντικό προφορικό λόγο, με αποτέλεσμα να διατηρούν ένα καλό επίπεδο στην κατανόηση προφορικού αλβανικού λόγου, αλλά και η αλβανική μουσική, η οποία –αν και σε μικρότερο βαθμό– υποβοηθά την επαφή με τη γλώσσα.

Στις πρακτικές που δεν φαίνεται να έχουν ιδιαίτερη εφαρμογή και, άρα, δεν λειτουργούν για την αλβανική γλώσσα, είναι τα αλβανικά έντυπα και το γλωσσικό υλικό στα αλβανικά. Κατά πλειοψηφία οι μαθητές/τριες του δείγματος δήλωσαν ότι δεν έχουν έρθει σε επαφή με τον γραπτό αλβανικό λόγο μέσω αυτών, κάτι που ερμηνεύει και τις περιορισμένες δεξιότητες παραγωγής γραπτού λόγου στα αλβανικά που έχουν οι μαθητές/τριες. Στην ίδια κατηγορία θα εντάξουμε και τις αλβανικές ιστοσελίδες, τις οποίες οι μαθητές/τριες σπάνια και μετά από παρότρυνση των γονέων τους θα επισκεφτούν, στερώντας έτσι τον εαυτό τους από την έκθεση σε αυθεντικό γραπτό αλβανικό λόγο. Τα τμήματα διδασκαλίας μητρικής γλώσσας που γενικά αποτελούν παράγοντα ενίσχυσης της μειονοτικής γλώσσας, δεν παρακολουθούνται από κανένα παιδί, και μάλιστα, η πλειοψηφία των παιδιών δεν δείχνει και ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην πιθανότητα παρακολούθησης των τμημάτων αυτών, χάνοντας έτσι την ευκαιρία για μια επαφή με την πιο τυπική και συστηματική μορφή της γλώσσας.

- 5) Σε σχέση με τη στάση απέναντι στις γλώσσες, οι μαθητές/τριες δείχνουν να ταυτίζονται με την ελληνική γλώσσα αλλά και να αντιλαμβάνονται τη σημασία της επικοινωνιακής της λειτουργίας αλλά και τα οφέλη που θα αποκομίσουν στη ζωή τους, αποδίδοντας έτσι σημασία στην εκμάθηση της γλώσσας.

M12: Εντάξει, είναι σημαντικό γιατί άμα δεν ξέρεις τη γλώσσα στη χώρα στην οποία μένεις, δεν μπορείς να κάνεις τίποτα.

Ωστόσο, συναισθηματικά τουλάχιστον, οι περισσότεροι δεν φαίνεται να έχουν απομακρυνθεί και από την αλβανική γλώσσα, μιας και θεωρούν τη γλώσσα κομμάτι της οικογενειακής τους ιστορίας και συνέχειας αλλά και της καταγωγής τους.

Ε: Τι αντιπροσωπεύει για εσένα η αλβανική γλώσσα;

Μ4: Τους γονείς μου. Σκέφτομαι κατευθείαν τους συγγενείς μου, τους ανθρώπους που έχω εκεί και τη σπουδαιότητα που έχει αυτή η γλώσσα για τους γονείς μου.

Για την πλειοψηφία μάλιστα των μαθητών/τριών, η γλωσσική διατήρηση αποτελεί ζήτημα μεγάλης σημασίας, μιας και όλοι πιστεύουν ότι η γλώσσα πρέπει να μείνει, αν και κάποια παιδιά διαβλέπουν ότι με την πάροδο των χρόνων και των γενεών η γλώσσα θα χρησιμοποιείται όλο και λιγότερο.

Ε: Πόσο σημαντικό πιστεύεις ότι είναι να διατηρηθεί η γλώσσα και στις μετέπειτα γενιές;

Μ12: Ε, είναι πολύ, επειδή η Αλβανία είναι μικρή χώρα, και άμα, ας πούμε, τα παιδιά που γεννιούνται δεν ξέρουν, θα εξαφανιστεί μετά από χρόνια.

Αν μπορούμε να προβούμε σε ένα συνολικό σχόλιο γύρω από τα ευρήματα της εργασίας μας είναι ότι οι μαθητές/τριες της έρευνάς μας, μετανάστες/τριες δεύτερης γενιάς στην Ελλάδα, παρουσιάζουν τη ροπή που εμφανίζεται και σε άλλες έρευνες. Διατηρούν δηλαδή την αλβανική γλώσσα σε ένα αρκετά ικανοποιητικό επίπεδο παρουσιάζοντας όμως σαφή και σταδιακή μετατόπιση προς τη γλώσσα της χώρας υποδοχής, την ελληνική, επιδεικνύοντας σαφή προτίμηση προς αυτήν.

Συμπεράσματα συνεντεύξεων γονέων

Από τα αποτελέσματα της εμπειρικής έρευνας που παρουσιάστηκαν παραπάνω μπορούμε να οδηγηθούμε στα ακόλουθα συμπεράσματα όσον αφορά τους γονείς:

Α. Όσον αφορά τη γλωσσική ικανότητα, οι γονείς είναι φυσικοί/ές ομιλητές/τριες της αλβανικής γλώσσας. Με τα χρόνια παραμονής τους στην Ελλάδα έχουν κατορθώσει να γίνουν καλοί χρήστες της ελληνικής γλώσσας στον προφορικό τουλάχιστον λόγο, καλύπτοντας το μεγαλύτερο φάσμα επικοινωνιακών αναγκών που προκύπτει στην καθημερινή τους ζωή. Ο γραπτός λόγος, είτε σαν κατανόηση είτε σαν παραγωγή, δεν έχει αναπτυχθεί ιδιαίτερα.

Ε: Πόσο καλά γράφετε την Ελληνική;

Γ10: Αχ, δεν πολυγράφω καλά.

Οι γονείς επομένως παρουσιάζουν μια μορφή αφαιρετικής διγλωσσίας, όπως και τα παιδιά, αλλά με αντίστροφη όψη, έχοντας την αλβανική πιο ανεπτυγμένη από την ελληνική.

Β. Όσον αφορά τις γλωσσικές επιλογές των γονέων, αυτές φαίνεται να είναι μοιρασμένες ανάμεσα στις δύο γλώσσες. Χρησιμοποιούν τα αλβανικά μέσα στο σπίτι με τους συζύγους αλλά δεν καταφέρνουν να πετύχουν την αποκλειστική χρήση της γλώσσας και με τα παιδιά τους, καταλήγοντας έτσι συνήθως σε έναν συνδυασμό των δύο γλωσσών.

Ε: Σε ποια γλώσσα μιλάτε στα παιδιά σας μέσα στο σπίτι;

Γ8: Με τα παιδιά και ελληνικά και αλβανικά, για να τα μάθουν κιόλας.

Άλλωστε, όλοι οι γονείς χωρίς εξαίρεση παραδέχονται ότι τα παιδιά μεταξύ τους μιλούν ελληνικά, κάτι που ευνοεί περισσότερο την παράλληλη χρήση των δύο γλωσσών παρά την αποκλειστική χρήση της μίας. Εκτός σπιτιού, μάλιστα, οι γονείς φαίνεται να προσαρμόζουν την επιλογή της γλώσσας στις απαιτήσεις των παιδιών τους, μιλώντας τους κυρίως στα ελληνικά ή και στις δύο γλώσσες, δίνοντας σημασία στην ταυτότητα των υπόλοιπων συνομιλητών/τριών που είναι παρόντες/ούσες. Το ίδιο κάνουν και στις επαφές με τους/τις φίλους/ες τους που, αν είναι Έλληνες/ίδες, μιλούν ελληνικά και αν είναι Αλβανοί/ίδες, αλβανικά.

Ε: Με τους φίλους σας;

Γ13: Με τους φίλους μου από Αλβανία, αλβανικά και με τους φίλους από Ελλάδα, ελληνικά.

Ωστόσο, εκτός σπιτιού, σε μαγαζιά και δημόσιες υπηρεσίες, η ελληνική είναι για πρακτικούς λόγους κυρίαρχη γλώσσα. Έτσι, σε ατομικό επίπεδο, η γλώσσα με τη μεγαλύτερη συχνότητα διακρίνεται από τους γονείς στη γλώσσα που χρησιμοποιούν μέσα στο σπίτι και στη γλώσσα που χρησιμοποιούν έξω από το σπίτι. Η μητρική γλώσσα επικρατεί στο οικογενειακό περιβάλλον του σπιτιού και η ελληνική στους χώρους εκτός σπιτιού, ενώ στις επαφές με τα παιδιά τους η συνδυαστική χρήση των δύο γλωσσών φαίνεται να είναι ο κανόνας.

Γ. Σε ό,τι αφορά την εναλλαγή κώδικα, οι γονείς την παρατηρούν σαν φαινόμενο που παρουσιάζεται είτε μιλούν ελληνικά είτε μιλούν αλβανικά και ισχυρίζονται ότι μπερδεύουν και τις δύο γλώσσες. Στα ελληνικά θα χρησιμοποιήσουν και αλβανικά, για να μπορέσουν να δώσουν ολοκληρωμένα νοήματα και, από την άλλη, στα αλβανικά, θα καταφύγουν στα ελληνικά από συνήθεια, επειδή η ελληνική είναι κομμάτι του καθημερινού τους λόγου πια.

Γ13: Ε, ναι, ναι, μπερδεύεται, και στην Αλβανία όταν μιλάμε αλβανικά, τα λέμε ελληνικά, κι εδώ πάλι δεν ξεχνιέται η μητρική γλώσσα. Μπερδεύομαι κι εδώ, πετάμε καμιά λέξη, πώς το λέμε αυτό ελληνικά-αλβανικά.

Δ. Σε ό,τι αφορά τις γλωσσικές πρακτικές που εφαρμόζουν οι γονείς, κάποιες φαίνεται να είναι πιο αποτελεσματικές από άλλες.

Η μη άσκηση πίεσης στα παιδιά σχετικά με τη χρήση της αλβανικής γλώσσας, η οποία συνάδει με τη συνδυαστική χρήση των δύο γλωσσών με τα παιδιά, όπως είδαμε παραπάνω, ευνοεί περισσότερο διγλωσσικές καταστάσεις, διατηρώντας όμως την επαφή με τα αλβανικά σε ένα ικανοποιητικό επίπεδο. Ευνοϊκοί παράγοντες φαίνεται να είναι επίσης οι συχνές επισκέψεις που οργανώνουν οι γονείς στην Αλβανία αλλά και η παρακολούθηση τηλεοπτικών καναλιών από την Αλβανία.

Γ1: Ναι, εδώ κοντά είμαστε, πάμε συνέχεια, αλβανικά.

Από την άλλη μεριά, δεν αγοράζονται αλβανικά έντυπα στο σπίτι και η επαφή των γονιών με την τεχνολογία δεν είναι πολύ διαδεδομένη, οπότε τα παιδιά τους δεν έχουν τη δυνατότητα να έρθουν σε επαφή με τον αλβανικό γραπτό λόγο.

Ε: Υπάρχουν στο σπίτι εφημερίδες και περιοδικά στην αλβανική που να τα διαβάζει η οικογένεια;

Γ9: Σπάνια, πολύ σπάνια, όταν πάμε εκεί και παίρνουμε έτσι.

Τέλος, κανένας γονιός δεν έχει στείλει τα παιδιά του σε τμήματα διδασκαλίας της μητρικής γλώσσας. Οι περισσότεροι στέκονται θετικά απέναντι σε ένα τέτοιο ενδεχόμενο αλλά δεν φαίνονται διατεθειμένοι να εφαρμόσουν την εν λόγω πρακτική.

Γ9: Κοίτα, στην αρχή που ήρθαμε, είχε λίγο ρατσισμό και αποκλείεται και να ήξερα ότι έχει τέτοιο σχολείο να τα πηγαίναμε στο αλβανικό σχολείο. Εγώ θα ήθελα αλλά δεν θα θέλανε τα παιδιά. Αλλά, έτσι κι αλλιώς, μάθαμε και να γράφουνε και να διαβάζουνε και να μιλάνε χωρίς σχολείο.

Ε. Η στάση των γονέων απέναντι στην ελληνική γλώσσα διαγράφεται θετική. Οι περισσότεροι την αντιμετωπίζουν ως εργαλείο επικοινωνίας αλλά δεν λείπουν και εκείνοι που έχουν περάσει σε άλλο επίπεδο και νιώθουν ότι ταυτίζονται μαζί της και με τον τρόπο που αντιπροσωπεύει.

Γ3:....Σου είπα είμαστε στο μέση. Και το αγαπάμε και τα δύο γλώσσες σαν να είναι μια μάνα. Καταλαβαίνεις; Να είναι μια μάνα και να γεννήσει δύο παιδιά. Αυτά τα δύο παιδιά έχει μια μάνα.

Φυσικά η αλβανική γλώσσα είναι η εσωτερική τους γλώσσα και η γλώσσα που αποτελεί κομμάτι της ζωής τους που ταυτίζεται και με την πατρίδα τους. Τέλος, όσον αφορά τη γλωσσική διατήρηση, όλοι οι γονείς θεωρούν εξαιρετικά σημαντική τη διατήρηση της αλβανικής γλώσσας, ενώ κάποιοι θεωρούν ότι θα παίξουν και τον ρόλο του μεταδότη στις επόμενες γενιές.

Γ3: Εγώ θα τα μάθω τα παιδιά των παιδιών μου ελληνικά, μετά δεν ξέρω.

Γ7: Ε, ναι. Θέλω τα εγγόνια μου να μιλάνε αλβανικά. Θα τα μάθω σίγουρα 100%.

Τελικά συμπεράσματα

Μέσα από τη συνδυαστική παρατήρηση των αποτελεσμάτων των συνεντεύξεων των παιδιών και των γονέων οδηγούμαστε στα ακόλουθα τελικά συμπεράσματα:

Το γλωσσικό προφίλ των παιδιών και των γονέων μοιάζει με το ίδιο νόμισμα που έχει δύο όψεις. Οι γονείς υπερτερούν στα αλβανικά και τα παιδιά υπερτερούν στα ελληνικά. Οι γονείς αντιμετωπίζουν προβλήματα κυρίως στον ελληνικό γραπτό λόγο, ενώ τα παιδιά στον αλβανικό γραπτό λόγο. Οι γλωσσικές επιλογές αφορούν και τις δύο γλώσσες. Οι γονείς βρίσκονται κάπου στο μεταίχμιο χρήσης των δύο γλωσσών, αφού τα παιδιά ακόμα και στις επαφές μαζί τους εντός σπιτιού προτιμούν ένα συνδυασμό και των δύο γλωσσών. Τα παιδιά, με εξαίρεση τους συγγενείς και τις επαφές στην Αλβανία, δίνουν προβάδισμα και στη συχνότητα χρήσης και στην προτίμηση της ελληνικής γλώσσας. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι τα παιδιά είναι αφαιρετικά δίγλωσσα με

ροπή προς την κυρίαρχη γλώσσα της χώρας υποδοχής, εφόσον η αφαιρετική διγλωσσία αναφέρεται σε εκτεταμένη χρήση της δεύτερης γλώσσας, σταδιακή παραμέληση της μητρικής και προσαρμογή στις ανάγκες της δεύτερης (Τριάρχη-Herrmann, 2000, 2005· Παπαπαύλου, 1997). Η οικογένεια είναι μέγιστος παράγοντας γλωσσικής κοινωνικοποίησης αφού μέσα από τις πεποιθήσεις, τη γλωσσική ιδεολογία που διαμορφώνει και τις πρακτικές που εφαρμόζει, ενισχύει, άλλοτε πολύ και άλλοτε λιγότερο, τη διατήρηση της μητρικής γλώσσας ή οδηγεί στην πλήρη αποδυνάμωσή της (Tannenbaum & Howie, 2002). Στην έρευνά μας, οι γονείς με σαφήνεια δηλώνουν ότι θεωρούν πολύ σημαντικό τα παιδιά τους να μιλούν την αλβανική γλώσσα, να μην ξεχάσουν τη γλώσσα, αλλά και εξίσου σημαντικό να παραμείνει η γλώσσα στις επόμενες γενιές. Βέβαια η ρητορική από την πρακτική απέχει πάρα πολύ. Έτσι, προσπαθούν να κρατούν προφορική επαφή με τα παιδιά τους στην αλβανική γλώσσα. Ωστόσο, σταδιακά γίνεται παράλληλη και συνδυαστική χρήση αλβανικών και ελληνικών, και μάλιστα κυρίως χάρη στην επιλογή των παιδιών και όχι των γονέων. Παράλληλα, δεν φαίνεται να καταφεύγουν σε κάποια άλλη ιδιαίτερη τακτική που θα αυξήσει τις πιθανότητες χρήσης ή επαφής με την αλβανική γλώσσα, αφού τα γλωσσικά ερεθίσματα, πέρα από τον προφορικό λόγο, είναι περιορισμένα. Ακόμη και οι επισκέψεις στη χώρα καταγωγής φαίνεται να ευνοούνται από την εγγύτητα στη χώρα προέλευσης και, άρα, μάλλον δεν είναι ηθελημένη τακτική με στόχο αποκλειστικά τη γλωσσική ενίσχυση των παιδιών. Αυτό ενισχύεται από το γεγονός ότι δεν έχουν στείλει τα παιδιά τους σε τμήματα διδασκαλίας της μητρικής γλώσσας, αν και οι περισσότεροι είναι θετικοί στην ύπαρξη τέτοιων τμημάτων. Δεν πρέπει να αγνοούμε το γεγονός ότι περίπου οι μισοί γονείς δεν βλέπουν το λόγο ύπαρξης τέτοιων τμημάτων, αφού θεωρούν ότι η επαφή με την αλβανική στο σπίτι είναι αρκετή. Ακόμη, με δεδομένο ότι όλοι οι γονείς αντιλαμβάνονται τα πραγματιστικά οφέλη από την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας, ότι ελάχιστοι προβλέπουν πιθανότητα παλιννόστησης στην Αλβανία και ότι διακατέχονται από θετική στάση απέναντι στην ελληνική γλώσσα, ερμηνεύουμε το γεγονός ότι τα παιδιά δείχνουν ότι επιλέγουν αλλά και προτιμούν τη χρήση της ελληνικής γλώσσας πέρα από λόγους καθημερινότητας. Σύμφωνα με τον Baker (2001), γλωσσικοί παράγοντες, όπως η απουσία τυποποιημένης και γραπτής μητρικής γλώσσας και ο βαθμός δυσκολίας του γραπτού συστήματος της μητρικής γλώσσας, καθιστούν δύσκολη τη γλωσσική διατήρηση και οδηγούν στη γλωσσική απώλεια.

Με βάση τα παραπάνω, μπορούμε να πούμε ότι υπάρχει τάση γλωσσικής μετατόπισης αλλά με διάθεση διατήρησης της αλβανικής γλώσσας τόσο από τα παιδιά όσο και από τους γονείς. Σε αυτό το στάδιο και με βάση το εύρος της έρευνάς μας μπορούμε να μιλήσουμε μόνο για τάση γλωσσικής μετατόπισης που, ωστόσο, υποδεικνύει ότι με την πάροδο των γενεών και με δεδομένο ότι η κυρίαρχη γλώσσα γίνεται κύριο όργανο γλωσσικής επικοινωνίας και αποκτά μάλιστα οντότητα ενδο-εθνοτικού κώδικα, σταδιακά οδηγούμαστε σε γλωσσική μετατόπιση. Βέβαια, ο χρόνος που θα χρειαστεί αλλά και η μορφή της γλωσσικής μετατόπισης θα εξαρτηθούν από άλλους παράγοντες που στο μέλλον χρήζουν εκτεταμένης έρευνας.

Βιβλιογραφία

- Baker, C. (2001). Εισαγωγή στη Διγλωσσία και τη Δίγλωσση εκπαίδευση. (Μ. Δαμανάκης, επιμ., Α. Αλεξανδροπούλου, μτφ.). Αθήνα: Gutenberg.
- Curdts-Christiansen, X. L. (2009). Invisible and visible language planning: ideological factors in the family language policy of Chinese immigrant families in Quebec. *Language Policy*, 8, 351–75.
- Γκαϊνταρτζή, Α. (2012). Ζητήματα διγλωσσίας σε παιδιά προσχολικής και σχολικής ηλικίας: Κοινωνικές και εκπαιδευτικές διαστάσεις. (Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή). Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Γκόβαρης, Χ. (2001). Εισαγωγή στη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση. Αθήνα: Ατραπός.
- Γκότοβος, Α. (2002). Εκπαίδευση και Ετερότητα. Ζητήματα Διαπολιτισμικής Παιδαγωγικής. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- De Houwer, A. (2007). Parental language input patterns and children's bilingual use. *Applied Psycholinguistics*, 28, 411–424.
- Δαμανάκης, Μ. (2007). Ταυτότητες και εκπαίδευση στη διασπορά. Αθήνα: Gutenberg.
- Fishman, J. (1965α). Who Speaks What Language to Whom and When? *La Linguistique*, 1(2), 67–88.
- Fishman, J. (1965β). Bilingualism, Intelligence and Language Learning. *The Language Journal*, 49(4), 227–237.
- Grosjean, F. (2002). Interview on bilingualism. Questions asked by Judith Navracsecs. Hungary: Veszprem University. Feb. 2002. Ανακτήθηκε από: http://www.francoisgrosjean.ch/interview_en.html.
- Ιωσηφίδης, Θ. (2003). Ανάλυση ποιοτικών δεδομένων στις κοινωνικές επιστήμες. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.
- Κασίμη, Χ. (2005). Αλλοδαποί μαθητές, γλωσσικές δυσκολίες και κατάκτηση της ελληνικής γλώσσας στο σχολείο: αντιλήψεις και αναπαραστάσεις των δασκάλων. *Επιστήμες Αγωγής*, 3, 13–24.
- Λάζος, Γ. (1998). Το Πρόβλημα της Ποιοτικής Έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες: Θεωρία και πράξη. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Μαλιγκούδη, Χ. (2010). Η Γλωσσική Εκπαίδευση των Αλβανών Μαθητών στην Ελλάδα, Κυβερνητικές Πολιτικές και Οικογενειακές Στρατηγικές. (Αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή). Πανεπιστήμιο Κρήτης.
- Μάρκου, Γ. (1996). Προσεγγίσεις της Πολυπολιτισμικότητας και η Διαπολιτισμική Εκπαίδευση-Επιμόρφωση των Εκπαιδευτικών. Αθήνα: ΥΠ.Ε.Π.Θ. & Γ.Γ.Λ.Ε.

- Μπονίδης, Κ. (2004). Το περιεχόμενο του σχολικού βιβλίου ως αντικείμενο έρευνας. *Διαχρονική εξέταση της σχετικής έρευνας και μεθοδολογικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Παπαπαύλου, Α. (1997). Ψυχογλωσσικές διαστάσεις της διγλωσσίας. Στο Ε. Σκούρτου (Επιμ.), *Θέματα Διγλωσσίας και Εκπαίδευσης* (σσ. 35–50). Αθήνα: Νήσος.
- Παπαστυλιανού, Α. (2005). *Διαπολιτισμικές Διαδρομές. Παλιννόστηση και κοινωνική προσαρμογή*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Spolsky, B. (2004). *Language Policy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tannenbaum, M. (2012). Family language policy as a form of coping or defence mechanism. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 33(1), 57–66.
- Σκούρτου, Ε. (2002). Η γλώσσα/οι γλώσσες ως μέσο κοινωνική ένταξης. Στο *Πρακτικά συνεδρίου Ανθρώπινα δικαιώματα, Πολιτισμικός, πλουραλισμός και εκπαίδευση στην Ευρώπη*. Ρόδος.
- Tannenbaum, M., & Howie, P. (2010). The Association between Language Maintenance and Family Relations: Chinese Immigrant Children in Australia. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 23(5), 408–424.
- Τριάρχη–Herrmann, B. (2000). Η διγλωσσία στην παιδική ηλικία: μια Ψυχογλωσσολογική προσέγγιση. Αθήνα: Gutenberg.
- Τριάρχη–Herrmann, B. (2005). *Πολύγλωσσα παιδιά: Η αγωγή τους στην οικογένεια και στο σχολείο*. (Κ. Δ. Χατζηδήμου, μτφ.). Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Τσοκαλίδου, Ρ. (2008α). Η αφανής διγλωσσία στο ελληνικό σχολείο: δεδομένα επιτόπιας έρευνας. Στο Ρ. Τσοκαλίδου & Σ. Χατζησαββίδης (Επιμ.), *Κοινωνιογλωσσικές αναζητήσεις: ερευνητικά δεδομένα* (σσ. 79–109). Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Τσοκαλίδου, Ρ. (2008β). Η επαφή των γλωσσών στην εκπαίδευση: Ένα κοινωνιογλωσσικό πολιτικό ζήτημα. Στο Ρ. Τσοκαλίδου & Σ. Χατζησαββίδης (Επιμ.), *Κοινωνιογλωσσικές αναζητήσεις: ερευνητικά δεδομένα* (σσ. 111–128). Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Τσοκαλίδου, Ρ. (2008γ). Η εναλλαγή κωδικών: μια δυναμική και πολυδιάστατη διγλωσσική πρακτική. Στο Ρ. Τσοκαλίδου & Σ. Χατζησαββίδης (Επιμ.), *Κοινωνιογλωσσικές αναζητήσεις: ερευνητικά δεδομένα* (σσ. 245–264). Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Χατζηδάκη, Α. (2005). Μοντέλα διγλωσσικής συμπεριφοράς σε οικογένειες Αλβανών μαθητών: δεδομένα από εμπειρική έρευνα. *Επιστήμες Αγωγής*, 3, 79–102.

- Χατζηδάκη, Α. (2006). Η εμπλοκή Αλβανών μεταναστών στην εκπαίδευση των παιδιών τους: μια εμπειρική έρευνα. Στο Χ. Γκόβαρης, Ε. Θεοδωροπούλου & Α. Κοντάκος (Επιμ.), *Η παιδαγωγική πρόκληση της πολυπολιτισμικότητας: Ζητήματα θεωρίας και πράξης της διαπολιτισμικής παιδαγωγικής* (σσ. 133–152). Αθήνα: Ατραπός.
- Χατζηδάκη, Α. (2007α). Η συμμετοχή μεταναστών γονέων στην εκπαίδευση των παιδιών τους: Οι αντιλήψεις των δασκάλων και οι πρακτικές των γονέων. Στο Κ. Ντίνας & Α. Χατζηπαναγιωτίδη (Επιμ.), *Η Ελληνική γλώσσα ως δεύτερη/ξένη. Έρευνα, διδασκαλία και εκμάθησή της: Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου*, 12–14 Μαΐου 2006 (σσ. 732–745). Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Χατζηδάκη, Α. (2007β). Η Εμπλοκή Αλβανών Μεταναστών στην Εκπαίδευση των Παιδιών τους: μια Εμπειρική Έρευνα. Στο Χ. Γκόβαρης, Ε. Θεοδωροπούλου & Α. Κοντάκος (Επιμ.), *Η Παιδαγωγική Πρόκληση της Πολυπολιτισμικότητας: ζητήματα θεωρίας και πράξης της Διαπολιτισμικής Παιδαγωγικής* (σσ. 133–152). Αθήνα: Ατραπός.
- Χατζηδάκη, Α., & Κυριαζής, Δ. (2004). Στάσεις Αλβανών μεταναστών απέναντι στη διγλωσσία των παιδιών τους. Στο *Πρακτικά 6^{ου} διεθνούς συνεδρίου για την Ελληνική Γλωσσολογία*, 18–21 Σεπτεμβρίου 2003. Ρέθυμνο. Ανακτήθηκε από: <http://www.philology.uoc.gr>